

Eseu la o hermenutică a măștilor

Conf. univ. dr. Nicolae Iuga

---

1 Putem pleca de la faptul că termenul „mască” are două sensuri: unul propriu și altul figurat. În sens propriu este vorba de bucata de material – pânză, hârtie, piele, lemn etc. – cu care ne acoperim fața, dar numai în anumite rare împrejurări, stabilite prin convenții specifice, un carnaval de exemplu și care capătă anumite semnificații simbolice, grave sau burlești. În sens figurat avem masca cea dinătru, pe care o purtăm permanent, dar pe care nu o purtăm pe față ci în suflet, duplicitatea sau ipocrizia, prezente în fiecare dintre noi, în doze mai mari sau mai mici.

2 Masca în sens figurat, în calitate de „ipocrizie reciprocă” este, așa cum spune E. M. Forster, „o condiție necesară pentru conveștirea socială a oamenilor”¹. Masca în sens figurat este fenomenul de ascundere a acestei ipocrizii necesare și inevitabile, mai exact este jocul ascunderii și al ne-ascunderii, tăinuirea și des-tăinuirea a ceea ce este ascuns.

3 Pare a fi în firea noastră ca oameni să nu putem nici arăta tot și să nu putem nici ascunde tot.

Cine arată tot, cine se exhibă pe sine în mod total, cine se arată complet fără mască, este ori imbecil ori sfânt. Exemplul clasic ar fi acela al prințului Mășkin din romanul *Idiotul* de F. M. Dostoievski, care este de fapt în mod succesiv și idiot și sfânt. Mășkin începe prin a fi idiot în sensul propriu al termenului, un copil cu probleme de retard mintal, care este trimis la tratament în Elveția. Aici se însănătoșește miraculos și, pe la douăzeci și șase de ani, revine în Rusia, în locurile natale. În Rusia Mășkin,

care pare ca o ființă care vine de pe o altă planetă, străinul absolut², este un clarvăzător, cu o capacitate neobișnuită de a pătrunde în sufletele oamenilor, precum are și o milă nesfârșită față de destinele triste și tragice ale unora dintre ei. Mășkin este o figură chistică, așa cum putea aceasta să apară în Rusia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Apoi, în final, confruntat cu o tentativă de omor asupra lui, cu o crimă și o nouă criză de epilepsie, redevine idiotul care a fost la început.

Cine ascunde tot sau încearcă să ascundă tot, să mascheze tot, este ori Zeu ori pe deplin ipocrit, ipocrizia totală fiind, la fel ca și lipsa totală de ipocrizie, inacceptabilă social.

În primul rând Zeul, în mod natural, are în sine o infinitate de atribute (Spinoza), dintre care omul cunoaște doar două, *res extensa* și *res cogitans*. Sau Zeul poate fi gândit în maniera că anumite dimensiuni ale atributelor sale sunt de nepătruns de către om. Mascarea Zeului ar fi o operație inutilă, atâta vreme cât nu se poate pune problema cunoașterii totale a lui, a „de-mascării” lui, atâta vreme cât pentru noi în El va rămâne pururea un rest pe care îl numim *Deus absconditus*.

În al doilea rând, în ceea ce îl privește pe om, în raport cu exteriorul, de exemplu: fariseismul iudaic, iezuitismul catolic sau felonia bizantină sunt cazuri exemplare de ascundere excesivă față de ceilalți, față cu valorile morale proclamate verbal și impuse social.

În al treilea rând, în raport cu interiorul, cu propriul său suflet, omul care ascunde prost, care maschează prost, devine mășcarici, iar faptul ascunderii devine mascaradă.

---

1 Vezi E. M. Forster, *Aspecte ale romanului*, ELU, București, 1968.

---

2 Pavel Evdokimov, *Iubirea nebună a lui Dumnezeu*, Ed. Anastasia, București, 2009, p. 121.

Politicienii, prin natura împrejurărilor, sunt nevoiți să ascundă mult și prost, de aceea ei, în genere, „sunt fățarnici și au chip diavolesc” (aprecierea aparține arhiepiscopului Sucevei, Pimen Zainea, și a fost făcută la un post de televiziune din Suceava în vara anului electoral 2004, de hramul Mănăstiri Putna, la care au participat președintele și premierul de atunci al țării). Iar o adunare de politicieni poate fi comparată cel mai nimerit cu o reprezentare de Viflaim.

În tragediile antice, „hypokrites” se numea actorul care răspundea corului cu cuvintele Zeului, adică unul care se pretindea a fi cineva care nu era de fapt. Corul era un actor colectiv care exprima conștiința cetății, o voce obiectivă, care nu putea fi nici mascată și nici contrazisă decât numai eventual de către Zeu. Iar Zeu o contrazicea uneori, dar numai prin intermediul actorului numit ipocrit. Așadar ipocritul era el însuși în mod evident, așa cum îi arată și numele, o ființă cu o putere de judecată mai mică decât a Zeului și un simplu substrat uman pentru a exprima cuvintele Zeului. Ipocritul antic nu avea o conotație etică, ci doar o denotație ontologică. În liturghia creștină, de exemplu la epicleză, când preotul rostește: „Luați, mâncați, acesta este trupul meu...” – el, preotul, joacă rolul ipocritului din tragedia antică, „ipocrit” în sens etimologic și ontologic, nu moral. Dacă însă un om oarecare ar încerca să se dea drept Zeu, inclusiv azi, atunci am avea de a face în mod evident cu un ipocrit în sensul patologic al termenului.

4 În mască, ipocrizia și sinceritatea se conțin și se condiționează reciproc, ca fagurele cu mierea.

Termenul latin *sincer* semnifică, la origine, mierea de albine care era extrasă mai cu grijă din fagure, în așa fel încât să nu conțină ceară, adică era o miere fără ceară, *sine cera*. De aici „sine-ceritatea” a trecut, ca termen de comparație, asupra sufletului omenesc. Mierea fără ceară era mai curată, aproape transparentă, la fel ca și sufletul omului fără ascunzișuri. În cazul omului sincer, sufletul lui este străveziu, poți să vezi în el și prin el, ca într-o miere fără ceară. Mierea cu ceară este mai tulbură, mai întunecată, ca și sufletul ipocritului, este netransparentă, poate să ascundă particule necunoscute, ca o conduită umană fățarnică,

vicleană și impredictibilă. Dar și mierea sincerității este scoasă, fizic, din masca de ceară a fagurelui opac. Să nu uităm că, la romani, efigiile sau mai binezis măștile strămoșilor, *manii*, ca divinități protectoare ale casei, erau confecționate din ceară.

Desigur, în politică sinceritatea nu este o virtute. Dar pe de altă parte, un regim politic bazat permanent, sistematic și integral pe minciună, așa cum a fost de exemplu comunismul, nu poate să dăinuiască la infinit. De aceea, când a vrut să reformeze comunismul de tip sovietic, ultimul lider al URSS Mihail Gorbaciov a avut în vedere, în afară de reconstrucția economică (în rusește „perestroika”), și o componentă morală, aceea a sincerității ridicată la rangul de politică de stat, a transparenței (în rusește „glasnosti”).

5 Masca este efect de personanță. În sens propriu, fizic, masca este un artefact confecționat din diverse materiale, de regulă derizorii și promiscue, reprezentând un chip de om, de animal sau de ființă supranaturală, de ființe reale sau fabuloase, de forțe malefice, cu care cineva își acoperă fața, spre a nu fi recunoscut sau spre a fi luat drept altcineva. Tensiunea intrinsecă a măștii este dată de faptul că noi trebuie să ghicim un ceva ce există în spatele ei, un ceva real, simbolic sau alegoric, un chip adevărat al purtătorului de semn. Semnificația măștii este completată de vocea, cântecul sau strigătele purtătorului. În cazul în care masca nu semnifică nimic din ceea ce s-ar putea afla în spatele ei, atunci nu mai avem o mască propriu-zisă, ci o simplă mască în sens fizic – de exemplu o mască contra gazelor – sau în sens fiziologic, mască cu caracter cosmetic sau mortuar.

În limba latină, masca era numită cu cuvântul *persona* (sonus – sunet, sonare – a suna, iar per-sonare – sunetul care răzbate din spatele măștii). *Persona* a însemnat mai întâi mască de actor, apoi termenul s-a extins treptat și asupra rolului jucat de către actor, cu sau fără mască. Cu timpul, în perioada elenismului târziu, termenul a trecut și asupra funcției îndeplinite de către cineva în viața de zi cu zi, asupra rolului social, ajungându-se astfel la „persoana” și „personalitatea” de astăzi. De exemplu, în Evangheliile, în *Vulgata*, la pericopa Banul dajdiei, unde se pune problema dacă

se cuvine să se dea dajdie Cezarului sau nu, Iisus, ispitit fiind de către fariseii ipocriți, este totodată încurajat ca să spună lucruri riscante, ca unul ca unul care spune adevărul fără să îi pese de oamenii puternici care s-ar putea supăra, ca unul „care nu caută la fața oamenilor” – *non respicis personam hominum* (Mc, XII, 14)³. Cu alte cuvinte, aici se spune indirect că Dumnezeu nu caută la *măștile* oamenilor, ci vede nemijlocit și în întregime în sufletele lor.

Uniforma în general, uniforma militară, sacerdotală, funcționărească etc. este de fapt o prelungire a măștii ca rol social, o anexă a măștii, care nu maschează fața ci restul trupului, pentru ca omul îmbrăcat în uniformă să fie de nerecunoscut ca om obișnuit, inclusiv de către prieteni, sau să fie recunoscut ca om neobișnuit.

Lucian Blaga, în *Orizont și stil*, utilizează termenul „personanță”⁴, care poate evidenția în același timp și adevărata natură a măștii. Pe urmele lui Nietzsche și Jung, Blaga susține că inconștientul colectiv comunică cu conștientul, ca și în cazul arhetipurilor inconștiente ale lui Jung, în speță configurația inconștientă a orizontului spațial și temporal interiorizat „răsună” în conștiință, răzbate la lumina conștiinței sub forma mascată a stilului. Acțiunea de răzbateră în conștiință este numită de către filosoful român „personare”, iar fenomenul răzbaterii „personanță”.

6 Termenul grecesc cu care este desemnată persoana dar totodată și masca, *prosopon*, nu este acoperit în întregime de latinul *persona*. În versiunea latină *Vulgata* a Noului Testament, termenul *prosopon* este tradus uneori, după caz, prin *persona*, dar mai propriu prin *facies* sau *aspectus*.

Latinul *persona* a însemnat inițial numai mască și abia târziu rol social, apoi persoană. În schimb grecescul *prosopon* a însemnat preponderent persoană și abia în mod secundar mască. Astfel, s-a putut vorbi în acest sens de atributele *personale* ale Zeului (cunoaștere, voință, putere, dreptate, bunătate etc.), în calitate de adevăr al Zeului, nu de mască a Lui.

3 *** *Biblia Sacra Iuxta Vulgata Versionem*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1994.

4 Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, Ed. Humanitas, București, 2011, p. 44-49.

În Evangheliile, în pericopa numită în grecește „metamorfosis” și în latină „transfigurationes”, în care se relatează despre Schimbarea la Față a lui Iisus Christos pe Muntele Tabor, evident grecescul *prosopon* nu este tradus prin *persona*, ci prin *facies*, spunând prin aceasta că ceea ce s-a schimbat total și a strălucit ca soarele a fost *fața* Lui, nu *masca* Lui.

Apoi termenul de *prosopo-poein*, adică a face din ceva impersonal o persoană, apare chiar cu această semnificație, de „a personifica” nu de a masca, încă la Platon. În *Apologia lui Socrate*, avem binecunoscutul pasaj al personificării Legilor, numit de altfel și „prosopopeea” Legilor. De asemenea, la ritualul de înmormântare la ortodocși, obiceiul ca preotul să vorbească la persoana întâi în numele răposatului este tot un caz particular de prosopopee, de a personifica pe cineva care tocmai a pierdut prin deces statutul de persoană.

7 În limba română, noi avem termenii de „chip” și „față”, uneori cu mai vechea variantă slavă „obraz”, spre a semnifica adevărata fire a omului și, respectiv masca lui. Chipul nostru este ceea ce este mai adevărat în noi, pentru că este de fapt chiar chipul (*eikona*) lui Dumnezeu și denotă și asemănarea noastră cu El.

Tendința noastră de a transforma forțat o însușire în cealaltă, chipul în față sau față în chip, duce la denaturare. Tendința de a transforma masca în adevăr, adică față în chip, duce la *închipuire*, la ceva neadevărat, la imagine falsă, incluzând aici în primul rând închipuirea falsă despre sine. Iar tendința opusă, de a transforma adevărul în mască, respectiv adevăratul chip al omului în față circumstanțială, ca „exces” de față, duce evident la *fățărnicie*. Despre omul prins într-o fățărnicie, prins cu minciuna, se spune uneori că face fețe-fețe, adică are o față repede și ușor observabil schimbătoare.

Distincția pe care o operăm noi aici, între mască și adevăratul chip al omului ascuns îndărătul măștii, o face și Eminescu în *Glossă*: „Privitor ca la teatru / Tu în lume să te ’nchipui / Joace unul și pe patru / Totuși tu ghici-vei chipu-i”.

Termenul de „față”, cu înțelesul de rol social (față diplomatică, față bisericească etc.), se circumscrie aceleași semnificații și

presupune în mod necesar o doză minimă, funcțională, de fățarnicie. În schimb, fățarnicia excesivă, non-necesară, stridentă este repudiată de către moralști în metafore virulente. În Evangheliile, Iisus utilizează de regulă cuvântul „fățarnic” ca pe un reproș greu și o insultă, iar uneori îi numește pe fățarnici de-a dreptul „morminte văruiate” (Mt. XXIII, 27), vrând să arate prăpastia uriașă dintre spoiala exterioară și putreziciunea morală interioară, dintre față și chip, dintre închipuirea de sine și felul în care este persoana cu adevărat, dintre imaginea în ochii celorlalți și conținutul real.

Sentimentul de rușine care ar trebui să-i încerce pe oameni în situații de fățarnicie dovedită - lașitate, josnicie, nemernicie, minciună etc. - este un sentiment care se adresează în mod firesc feței, obrazului văzut, nu chipului nevăzut. În atari situații, exclamația „Să-ți fie rușine!” sau „Să-ți crape obrazul de rușine!” adresată cuiva, dacă are acoperire în realitate, ar trebui în mod normal să-l facă pe acela să roșească, dar există și obraz care nu crapă, obraz deosebit de gros figurat vorbind, acela puternic mascat, asupra căruia nici o morală și nici un sentiment nu au nici un efect.

8 În spatele măștilor, apollinicul și dionysiacul își schimbă reciproc rolurile. Apollinicul și Dionysiacul, ca trăsături descrise de către Nietzsche cu referire la Grecia antică⁵, sunt de fapt determinatii contradictorii și inseparabile universal-umane. Apollinicul maifestat ca artă plastică și arhitectură, este lumina, simetria, echilibrul, frumusețea ca *formos*, ca plinătate a formei, luciditatea, având corespondențe psihologice în oniric și reverie. Dionysiacul este muzica, poezie fără cuvinte, irațională, euforică, beție la propriu și la figurat, ceva de ordinul tenebrosului orgiastic, răbufnire a instinctelor, energie animalică, desfrânare, urâtenia informă a măștii, eliberare de normele morale sub protecția măștii și a anonimatului.

Cele două trăsături, apollinicul și dionysiacul, se contopesc în permanență și sunt inseparabile, așa cum inseparabile sunt sistola și diastola inimii de exemplu.

Apollinicul și dionysiacul își schimbă în permanență statutul, jucând alternativ rolurile de *noumen* și de *phae-noumen*, de lucru-în-sine și fenomen, de adevărată natură a omului și de aparență mascată. În virtutea unei legi de compensație psihologică, apollinicul înfrânează periodic izbucnirile orgiastice ale dionysiacului, care pot deveni primejdioase, iar dionysiacul la rândul lui înfrânează periodic pretențiile nesăbuite ale rațiunii, care sunt nu mai puțin primejdioase. Un dionysiac neînfrânat ar putea atrage după sine disoluția Cetății, după cum un apollinic neînfrânat ar putea atrage după sine *nemesis*-ul, gelozia, mânia și răzbunarea zeilor.

În termeni freudieni, s-ar putea spune că manifestarea apollinicului este o refulare și o sublimare a dionysiacului.

Psihologia abisală, ca o mască a marilor personaje dostoievskiene urmează același principiu de construcție. Personajele au inițial o anumită aspirație spre sfințenie, o năzuință adevărată a sufletului, pe care societatea o înăbușă involuntar. Reacțiile ulterioare prăpăstioase ale personajelor (demența, alcoolismul sau crima), sunt de fapt, prin rigoare, o răzbunare a sfințeniei înăbușite.

9 Măștile grotești purtate la carnaval sau cu ocazia sărbătorilor de iarnă se circumscriu regulii de transformare apollinic – dionysiac și îndeplinesc o funcție de catharsis.

Îngerii, fecioara Maria, Iosif - sfinți fiind - ei nu sunt reprezentați prin măști, pentru că sinceritatea, sfințenia, lumina, nu presupun defel ascundere. Dracii în schimb, da. Plini de vicleșug și înșelători ai oamenilor fiind - ei au multe de ascuns în mod necesar, iar Moartea este ascunderea însăși, ascunderea oamenilor în pământ, precum și ascunderea ei însăși ca Moarte.

Moartea este cumva în ordinea firii, pentru că tot ce este viu, întrucât este finit, trebuie să moară. Dar, în același timp, inclusiv Moartea poate să constituie obiect de exorcizare, pentru că, dacă viața trebuie să moară, Moartea nu trebuie lăsată să trăiască.

Modul în care ne reprezentăm „ființa” Morții, sau masca Morții, trebuie nuanțat puțin. În realitate, una dintre deosebirile importante dintre viață și moarte este și aceea

5 Fr. Nietzsche, *Nașterea tragediei*, Ed. Meridiane, București, 1978, p. 182 și urm.

că viața ca atare este o problemă socială, viața noastră nu este numai o problemă a noastră ci și a altora, în timp ce moartea noastră este o problemă strict individuală, a noastră a fiecăruia în raport cu noi înșine, cu propriul nostru trecut. Noi oamenii nu murim toți deodată ci, vorba poetului, ne ducem rând pe rând, de aceea Moartea ar fi mai nimerit să fie reprezentată ca fiind prevăzută cu un pumnal sau cu o suliță, cu care ne străpunge pe fiecare individual. În acest sens, cu drept a vorbit Apostolul Pavel despre „boldul” morții (bold, adică țepușă, la I Corint., XV, 55-56). În limba latină, în *Vulgata*, pentru „bold” este utilizat cuvântul *stimulus*, care însemna o nuia ascuțită la vârf, cu care boii erau înțepați în spate, erau „stimulați” ca să tragă la jug. Faptul că Moartea este reprezentată ca fiind înarmată cu seceră sau coasă are rolul de a hiperboliza grozăvia ei, de a ne aminti că moartea poate să fie uneori năpraznică și colectivă, că este posibil să moară și mulți oameni deodată, așa cum se întâmplă în războaie, epidemii sau catastrofe naturale.

Cei care poartă măști grotești, îndeosebi de draci, de moarte sau de moș, exprimă contrariul, prin raport cu ceea ce este în sufletul lor. Este posibil ca în sufletul purtătorului să nu se afle nici dracul, nici moartea și nici precaritățile bătrâneții omenești, ci pot să existe

dimpotrivă, aspirații către lumină, către viață, către vitalitate. A purta mască în sens propriu, fizic, răspunde unei nevoi de exorcizare a răului, de purificare, de katharsis. Privind aceste măști, care reprezintă forțe și fețe urâte și malefice, ne purificăm sufletele de ceea ce este urât și malefic.

În religia islamică există un ritual anual de exorcizare, constând în lapidarea simbolică a lui Satan, cu ocazia pelerinajului la Mecca. Putem spune că noi, creștinii, exorcizăm răul, de asemenea periodic, prin faptul că îi expunem pe draci la batjocură, prin hidoșenia măștilor.

Să ne reamintim că fenomenul numit de către Aristotel „katharsis” (în *Poetica*, cap. VI) înseamnă stârnirea unor patimi, la fel ca și în medicina homeopată, cu scopul curățirii acelor patimi din sufletul omului. Cel care privește la reprezentarea unei tragedii va încerca, față de eroii literaturii de ficțiune care sunt obiectul tragicului, două sentimente: mila și frica. Mila față de eroii tragici care mor fiind asemenea nouă și frica față de eroii care mor fiind mai buni decât noi. Aceste sentimente, numite și „patimi”, sunt provocate în sufletul nostru cu scopul de a ne curăți sufletul de ele. Prin curățirea de patimi, *katharsis ton pathematon*, noi nu devenim neapărat mai buni, dar în mod sigur devenim mai umani.